

Галина РАДЧУК

*Доктор психологічних наук, професор,
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
radchuk@tntu.edu.ua*

МОРАЛЬ І МОРАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСАДНИЧІ КАТЕГОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНО ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Безумовно, вища освіта є тією сферою життєдіяльності людини, де відбувається її зростання, формуються механізми саморозвитку, що ведуть студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності до духовного зростання.

Проблема становлення особистості гостро актуалізується у зв'язку з підготовкою фахівців деонтологічних професій, де морально-етичні вимоги до особистості фахівця дуже високі. Адже зріла цілісна особистість має досвід прийняття рішень у ситуаціях морального вибору, здійснює вибір на основі своїх вищих абсолютних цінностей, незалежно від тиску оточення. Її світогляд ґрунтується на моральних ідеалах служіння людям, милосердя, надання допомоги, альтруїзму.

Тому важливо здійснити теоретичний аналіз таких категорій, як «мораль» та «моральність» з метою окреслення основних орієнтирів конструювання освітнього середовища вищої школи адекватного становленню духовної особистості.

Моральність це – сукупність загальних принципів і норм поведінки людей у ставленні один до одного і до суспільства. У понятті «моральна особистість» закладений смисл володіння людиною вищими, духовними цінностями і використання їх як керівних у ситуаціях морального вибору. Відкриваючи свою істинну сутність, духовне Я, людина стає тим, ким вона повинна бути, отже, у цей момент вона самоактуалізується. Звертання людини до себе, до свого внутрішнього світу є важливим шляхом істинного усвідомлення себе, шляхом розвитку і становлення духовної особистості [1; 4].

Сама думка про необхідність певної технології звертання уваги на своє Я для досягнення істини була відома ще древнім грекам. Найважливіше – це турбота про душу і потреба у її постійному вдосконаленні. Платонівські традиції виходять з того, що турбота про себе набуває свого завершення у самопізнанні, передбачає переключення погляду із зовнішнього світу, з інших на самого себе, спостереження за тим, що відбувається усередині.

Сократ відновив єдність знання і життя, зв'язок освіти з вихованням високих моральних якостей.

Однак можна констатувати той факт, що сьогодні турбота про себе, про свою моральність відійшла в тінь, представляється у негативному світлі, означаючи скоріше егоїзм та індивідуалізм.

Теоретичний аналіз філософських та психологічних джерел дозволяє відрізнити мораль від моральності особистості. Моральність не протиставляє людей за вірою, соціальними переконаннями, а об'єднує їх спільними принципами поведінки, які І.Кант назвав «категоричним імперативом», оскільки зміст цих принципів загальнолюдський [2]. Принципи моралі усвідомлюються та формулюються по-різному у різних культурах, а їх моральна сутність є всезагальною, оскільки є умовою людського співжиття. Це веління совісті та обов'язку, що виражає ставлення людини до іншої людини не як суб'єкта до об'єкта, а як суб'єкта до суб'єкта, тобто до мети, а не засобу досягнення своїх цілей [2]. Звідси ставлення до іншої людини як до рівної собі в принципі істоти, котра потребує до себе поваги, є основою спільного буття в суспільстві.

Мораль розглядається як сукупність норм поведінки, взаємодії людей в соціумі, як форма суспільної свідомості (система норм, вимог до правил поведінки і до міжособистісних стосунків, які пред'являються людині суспільством або професійним оточенням). Мораль указує не на те, за якими правилами поведуться люди у тому чи іншому товаристві, а на те, як вони повинні поводитися. Мораль приходить ззовні, породжується суспільством, спрямована, по суті, проти людини. Її завдання – стандартизувати людину для життя у суспільстві. Насправді, це набір заборон та регламентацій. Мораль завжди формальна, а моральність – відповідальна, природна та автентична [1].

Таким чином, мораль передбачає орієнтацію на оцінки інших, суспільства, культури. Моральність – орієнтацію особистості на самостійно визнані принципи та цінності. Відмінність моралі особистості та моральності проявляється у різних формах переживання людиною норм моралі та моральних цінностей. Порушення норм моралі, усвідомлення людиною невідповідності своєї поведінки вимогам моралі проявляється в емоції сорому, що переживається як незадоволеність собою, своєю поведінкою, осуду і звинувачення себе. Сором – це завжди сором перед іншими, страх бути осудженим іншими людьми. А. Ленгле зауважує, що на відміну від сорому, совість є здатністю особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні

обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати самооцінювання вчинків [3].

Однак сучасна людина звикла прислухатися не до своїх внутрішніх сигналів, а до голосу інших у собі – до голосу матері, батька, до голосу старших, до голосу влади, традицій, викладачів. Тому надзвичайно важливо у цьому зв'язку проаналізувати умови становлення моральності особистості та зреалізувати ці умови в освітньому процесі [1].

Теоретичний аналіз екзистенціально-аналітичної концепції особистості А.Ленгле дозволяє зрозуміти сутнісні аспекти становлення відповідальної, автентичної, а, отже, високоморальної особистості [3]. А.Ленгле у своїй концепції виокремлює такі поняття, як Самість, Я, самоцінність і Person. Самість – сфера важливого для людини, того, до чого вона не байдужа. Я – орган, функція якого уважно вдивлятися, розглядати і оцінювати все те, що людина вважає власним: її наміри, бажання, поведінка. Самоцінність описує результат функціонування Я. Лише тоді, коли розвинена самоцінність, темою аналізу, згідно з А.Ленгле, стає Person, основна складова особистості. Висока самоцінність – це умова, за якої стає можливим доступ до Person, це центральне поняття екзистенціального аналізу для позначення духовного виміру людини та її здатності до екзистенції [3].

Отже, з точки зору екзистенціального аналізу моральність укорінена в автентичності особистості, в її узгодженості із самою собою.

Розвиваючи дану тезу, можна стверджувати, що людина набуває почуття власної самоцінності, стає автентичною через інститут виховання, тому ідею саморозвитку через розгортання власної суб'єктивності необхідно розглядати у площині освіти [4].

На думку К.Роджерса, найефективніші виховні стосунки в першу чергу відзначені однією цінністю: кожна людина має гідність і цінна через свою окремішність та унікальність [5]. Приймаючи уявлення інших за свої власні, ми втрачаємо контакт з потенційною мудрістю нашого власного існування і втрачаємо упевненість у собі. Оскільки ці ціннісні конструкти часто різко відрізняються від того, що відбувається у нашому власному досвіді, ми опиняємося на дуже глибокому рівні у стані самовідчуження. К.Роджерс вважає це основною проблемою тих, хто зайнятий у професіях, пов'язаних з наданням допомоги людям, – учителів, соціальних працівників, психологів [5]. К. Роджерс вважав, що ефективність ціннісного процесу прямо пропорційна відкритості людини своєму внутрішньому досвіду. За умови зовнішньо регламентованого маніпулятивного виховного впливу виникає або моралізування, або ігнорування

моральних норм, або формальне ставлення як до моралі, так і до моральності. Лише вступаючи з іншими у діалог, людина розуміє саму себе, стає автентичною та високоморальною. Люди, котрі відкриті своєму досвіду, починають проявляти спрямованість на такі цінності, як щирість, незалежність, самопізнання, соціальна чутливість, соціальна відповідальність тощо.

Отже, моральні цінності неможливо передати шляхом пояснення, заучування, жорсткого контролю, зовнішнього монологічного впливу. На відміну від моралі, моральність має універсальний та безумовний характер і коріниться не у нормах суспільства, не є продуктом домовленості чи угоди. Вона формується разом з особистістю і невіддільна від її Я. Моральність – це характеристика психологічної структури особистості, котра відкидає чи приймає вимоги суспільства, усвідомлює їх необхідність і відчуває внутрішню потребу у виконанні моральних норм [1].

Таким чином, надзвичайно важливо в освітньому середовищі створення взаємовідносин такого типу, коли людину цінують як особистість, її динамічний внутрішній досвід емпатійно розуміють і приймають, їй надана свобода переживати свої почуття і почуття інших людей без будь-яких пов'язаних з цим загроз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи. Тернопіль, ТНПУ ім. В.Гнатюка. 2014. 380 с.
2. Kant I. Grundlagen der Metaphysik der Moral. URL: https://www.bard.edu/library/pdfs/archives/Kant-Grundlegung_zur_Metaphysik_der_Sitten.pdf
3. Langle A. The Existence Scale. A new approach to assess the ability to find personal meaning in life and to reach existential fulfillment. European Psychotherapy. 2003. N 4(1). P. 13-51.
4. H.Radchuk, Z.Adamska, S.Chopyk, H.Sviderska, V.Oleksiuk. Psychological analysis of paradigms of development of modern higher education. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume I, May 28 th – 29 th , 2021. 513 – 523. PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF PARADIGMS OF DEVELOPMENT OF MODERN HIGHER EDUCATION | Radchuk | SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference (ru.lv)
5. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.